

ПРОЄКТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА КОНФЕРЕНЦІЇ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 2021–2022 РР.

Ігор Горобець

кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики
навчання історичних дисциплін
Сумського державного
педагогічного університету імені
А.С. Макаренка, м. Суми, Україна
e-mail: gorobech.igor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2416-7898>

Стаття присвячена висвітленню процесу пошуку консенсусу щодо подальшого розвитку проекту європейської інтеграції на міжурядовій конференції щодо майбутнього Європейського Союзу. Методологічною основою статті є функціоналістська та конструктивістська теорії європейської інтеграції. Наукова новизна статті полягає у висвітленні базових сценаріїв роботи конференції щодо майбутнього процесу європейської інтеграції.

Андрій Мартинов

доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу всесвітньої історії і
міжнародних відносин Інституту
історії України НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: martynov.andriy15@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, європейська наднаціональна бюрократія, Європейська республіка

EUROPEAN INTEGRATION PROJECT AT THE CONFERENCE ON THE FUTURE OF THE EUROPEAN UNION 2021–2022

Igor Horobets

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department
of World History, International
Relations and Methods of Teaching
Historical Disciplines,
Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine
e-mail: gorobech.igor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2416-7898>

The article is devoted to the process of finding consensus on the further development of the European integration project at the intergovernmental conference on the future of the European Union. The methodological basis of the article is a functionalist and constructivist theory of European integration. This theoretical basis provides an opportunity to analyze the work of the conference on the future of the European Union in terms of political realism. The scientific novelty of the article lies in the coverage of the basic scenarios of the conference on the future process of European

Andrey Martynov

Doctor of Historical Sciences,
Professor, Leading Researcher of the
Department of World History and
International Relations, Institute of
History of Ukraine, National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: martynov.andriy15@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

integration. The optimistic scenario is to adopt recommendations for the gradual formation of a federal «European Republic». This scenario is opposed by the actions of populist European skeptics. But they do not have effective supranational political structures. Therefore, skeptics are unable to systematically oppose the supranational European bureaucracy. So a skeptical scenario is also unlikely. The British precedent of leaving the European Union highlighted the risks of a radical approach to non-acceptance of European integration in its supranational format. A realistic scenario is most likely. Each country of the European Union accepts its own interests in the recommendations for the future of European integration. Under this inertial-conservative scenario, EU enlargement to the Balkans will continue beyond the 2030s. The enlargement of the EU to the countries of the «associated trio» (Georgia, Moldova, Ukraine) will take place in the long run. The European Union will become more differentiated by groups of Member States with specific regional interests. These trends are evident during the intergovernmental conference on the future of the European Union. Uncertainty about the European Union's development strategy freezes the EU's enlargement process. The realization of the tendency to harmonize different values is hypothetical.

Keywords: European Union, European integration, European supranational bureaucracy, European republic

URL:

<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/11>

Горобець І., & Мартинов А.

(2021). Проект європейської інтеграції на конференції щодо майбутнього Європейського Союзу 2021-2022 рр. *Консенсус*, 1, 115-129.

Актуальність теми дослідження обумовлена епістемологічними та прагматичними міркуваннями. Євросоюз як найбільш відоме інтеграційне об'єднання в сучасній історії міжнародних відносин намагається вирішувати свої проблеми шляхом пошуку компромісів, покликаних максимально можливо врахувати інтереси держав, які є учасниками процесу європейської інтеграції. Попередня міжурядова конференція 2003–2004 рр. відбувалася напередодні найбільшого в історії європейської інтеграції розширення Євросоюзу. За підсумками роботи цієї конференції було розроблено проект першої спільної конституції Євросоюзу, яка фактично перетворювала цю інтеграційну структуру на конфедеративне об'єднання держав. Однак 2005 р. конституція ЄС не була підтримана у Нідерландах і Франції. Натомість довелося приймати у 2007 р. Лісабонський договір, який досі є основоположним правовим актом, на основі норм якого функціонують інститути Євросоюзу та

взаємодіють його держави-члени. Після референдуму 23 червня 2016 р. про вихід Великої Британії з Євросоюзу до початку 2021 р. тривав перехідний період. Офіційне завершення процедури виходу Великої Британії з ЄС створило не тільки фінансову лакуну у спільному бюджеті Євросоюзу, а й актуалізувало питання обрання правильної стратегії подальшого розвитку ЄС. Знову загострилося питання селекції одного з варіантів розвитку. Мова йде про якісне поглиблення процесу європейської інтеграції між нинішніми країнами-членами ЄС, або подальше розширення кордонів ЄС, цього разу на Західні Балкани. Зазначена дилема обумовлює епістемологічну актуальність даного дослідження.

У форматі наукової статті звернемо увагу на найбільш резонансні публікації, які висвітлюють проблематику кризового розвитку процесу європейської інтеграції. Колишній радник першого президента Європейської ради голландця Германа ван Ромпея – Люк ван Міделлаар у монографії «Від континенту до союзу. Сучасне та історія об'єднаної Європи» аргументував поетапність переходу до більш міцного федеративного союзу у форматі Європейського Союзу. Заради вирішення цього завдання він не виключав можливості і важливості проведення спеціальної установчої міжурядової конференції, покликаної розробити відповідно договірно-правові засади¹. Натомість німецький дослідник процесу європейської інтеграції Вольфганг Вессельс ще на стартовому етапі системної кризи процесу європейської інтеграції загострив питання, чи є це криза зростання, або криза затухання процесу. В. Вессельс наголосив, що відповідь на це питання залежить від спроможності удосконалення функцій і процедур взаємодії між складовими політичної системи Євросоюзу як на національному, так і на наднаціональному рівнях².

Інший німецький дослідник тенденцій модерної європейської історії Мартін Вінтер окреслив коло стратегічних викликів, відповіді на які має дати процес європейської інтеграції. Автор веде мову про вісім кризових тенденцій, які переживає Європейський Союз: 1) криза спільної зовнішньої і безпекової політики; 2) криза трансатлантичної економіки; 3) криза європейської культури; 4) криза родини і традиційного шлюбу; 5) криза глобального лідерства ЄС; 6) криза добросусідських відносин; 7) міграційна криза; 8) енергетична та інфраструктурні кризи³. Зазначені кризи взаємодіють і впливають одна на одну та створюють системний синергетичний ефект, здатний як вивести процес європейської інтеграції на якісно новий рівень, так і звести усі зусилля нанівець.

Британський соціолог історії та аналітик соціальної стратифікації Майкл Манн у праці «Джерела соціальної влади» (1986) стверджував, влада має чотири джерела: економічний, ідеологічний, військовий і політичний, причому жоден з них не є

¹ Luuk van Middelaar. Vom Kontinent zur Union. Gegenwart und Geschichte des Vereinigten Europa. Berlin, 2016. 610 s.

² Wolfgang Wessels. Das politische System der Europäischen Union. Wiesbaden, 2008. 560 s.

³ Martin Winter. Das Ende einer Illusion. Europa zwischen Anspruch, Wunsch und Wirklichkeit. München, 2015. 296 s.

вирішальним сам по собі. Але усі вони разом у «владному симбіозі» створюють поточну політичну ситуацію та впливають на ціннісну диференціацію. Соціокультурні межі встановлюють «демаркаційну лінію» між певними цивілізаційними організаціями, країнами та регіонами, а також різними індивідуальними ідентичностями.

Натомість німецький соціальний філософ Ю. Хабермас додає до цих криз важливий політичний аспект, який полягає у дефіциті харизматичних та компетентних політиків, зниження якості еліт, які приймають і реалізують владні рішення. Вихід із цієї кризи Ю. Хабермас вбачає у створенні «загальноєвропейської держави»⁴. Власні ці тенденції спонукали британські політичні еліти шукати альтернативний шлях розвитку за межами проекту європейської інтеграції. Монографія британського дослідника П. Велфенса «Огляд Брекситу. Європейський Союз між дезінтеграцією і новим ЄС» детально висвітлила причини і наслідки виходу Великої Британії з ЄС⁵. Серед аргументів, які прихильники виходу Британії використовували з метою обґрунтування залишення ЄС, було й міграційне питання. У 2015 р. Євросоюз важко пережив міграційну кризу. Професор східноєвропейської історії Віденського університету Ф. Тер у монографії «Інші. Біженці та інтеграції в модерній Європі» висвітлив проблематику інтеграції мігрантів до європейських цивілізаційних цінностей⁶. Автор представив ліберальну точку зору на проблему інтеграції мігрантів до мультикультурного європейського простору.

Відомий німецький історик Х. Вінклер у монографії дослідив особливості повернення кризової історії заходу на фоні економічної кризи, потоків біженців, виходу Британії з ЄС, посилення авторитарних режимів по периметру кордонів ЄС⁷. Експерт Німецького товариства зовнішньої політики Р. Паркс показав, що вихід Британії з ЄС створює британську зону впливу в Європі. Мова йде про країни Вишеградської четвірки та Балкани⁸.

Австрійська дослідниця процесу європейської інтеграції Ульріка Гуеро наголошує на єдиному можливому виході Євросоюзу із кризи. Цей вихід вона вбачає перетворенні Євросоюзу на повноцінну федеративну державу⁹. Тобто у цьому європейсько-оптимістичному варіанті мова йде про справжню Європейську

⁴ Мотрошилова Н.В. Юрген Хабермас о кризисе Европейского Союза и понятии солидарности. *Вопросы философии*. 2013. № 10. С. 22.

⁵ Paul Welfens. BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neue EU. Wiesbaden, 2017. 390 s.

⁶ Philipp Ther. Die Außenseiter. Flüchtlinge und Integration im modernen Europa. Berlin, 2017. 340 s.

⁷ Heinrich August Winkler. Zerbricht der Westen? Über die gegenwärtige Krise in Europa und Amerika. München, 2017. 493 s.

⁸ Roderick Parkes. Europe after Brexit. One Continent, two Systems. <https://www.dgap.org/en/research/publikations/europe-after-brexit-0>

⁹ Ulrike Guerot. Warum Europa eine Republik werden muss. Bonn, 2017. 304 s.

республіку, яка до 2045 р. (умовна дата до сторіччя завершення Другої світової війни) має замінити нинішній Європейський Союз. Варто з'ясувати, наскільки така акцентуація європейського проекту відповідає нинішнім тенденціям розвитку Європейського Союзу.

Мета статті полягає у представленні основних сценаріїв роботи конференції щодо майбутнього Європейського Союзу.

У День Європи 9 травня 2021 р. у Страсбурзі відкрилась міжурядова конференція, присвячена темі «майбутнього Європейського Союзу». Заплановано, що цей форум працюватиме рік і до травня-червня 2022 р. має подати рекомендації щодо удосконалення існуючої нормативно-правової системи функціонування Євросоюзу. Попередня така конференція працювала у 2003–2004 роках і виробила першу спільну конституцію Євросоюзу, яка навіть була підписана 29 жовтня 2004 р. у Римі, тобто вже після історичного розширення ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 р. Тоді кількість країн-членів ЄС була доведена до 25, у 2007 р. після вступу Болгарії та Румунії їх стало 27, а 2013 р. після вступу Хорватії 28 країн-членів. Однак доля першої спільної конституції ЄС виявилась нещасливою. На референдумах у травні-червні 2005 р. вона була відхилена у Франції та Нідерландах. Після цього у 2007 р. прийняли Лісабонський договір реформ, який наразі є головним нормативним договором ЄС. Цей документ не вирішив ключових проблем: скасування національного права вето, верховенства наднаціонального законодавства над національним, запровадження спільної для зони євро податкового порядку, створення європейської армії.

Вихід Великої Британії з ЄС, який офіційно відбувся на початку 2021 р., створив велику прогалину у бюджеті ЄС. Негараздів економіці країн-членів додала пандемія коронавірусу та амбіційні плани запровадження до 2045 р. «кліматично нейтральної» економіки. Залишається черга країн, які навпаки сподіваються увійти до Євросоюзу. Нагадаємо, що Європейський Союз офіційно веде переговори про вступ з Албанією, Боснією та Герцеговиною, Косово, Республікою Північна Македонія, Сербією, Чорногорією, Туреччиною. Кожна з цих країн має власні проблемні питання на шляху до ЄС. Заклик Хорватії та Словенії швидко прийняти до ЄС усі балканські країни, аби уникнути ризиків нових регіональних конфліктів, не був почутий у Брюсселі. Це не дивно, адже ЄС наразі не має зайвих ресурсів, аби абсорбувати ці бідні країни до свого складу. Натомість Туреччина, яка принаймні останні 20 років буде «нео-османську імперію» взагалі має гостро проблемні відносини з ЄС, постійно конфліктує, зокрема, з Грецією та Кіпром, маючи розбіжності з ЄС щодо сирійської та лівійської політики. Тобто нинішня конференція має вирішити низку стратегічних і тактичних питань щодо середньострокової перспективи розвитку процесу європейської інтеграції.

Зрозуміло, що підходи наразі 27 країн-членів (після виходу Великої Британії залишилися «шістка» країн-засновниць європейської інтеграції: Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург; країни, які приєдналися до ЄС 1973 р. Данія та Ірландія; Греція, яка вступила в ЄС у 1981 р.; Іспанія та Португалія –

вступили в 1986 р.; Австрія, Швеція, Фінляндія – вступили в 1995 р.; «десятка», яка приєдналась у 2004 р. – Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Кіпр, Мальта; Болгарія та Румунія – вступили в 2007 р., Хорватія – вступила у 2013 р.) абсолютні різний. Навіть у країнах-засновниках посилюються європейські скептичні настрої. У Нідерландах праві популісти ведуть мову про необхідність повторення британського досвіду виходу з ЄС. У Франції на такому виході наполягає лідерка найбільшої опозиційної партії «Національний альянс» Марін Ле Пен. У Німеччині правоконсервативна партія «Альтернатива для Німеччини» брала участь у виборах до бундестагу 2021 р. із програмним положенням щодо проведення референдуму про вихід ФРН з ЄС. У Італії тема виходу з ЄС популярна у середовищі популістів різної ідеологічної орієнтації. Зважаючи на це, навіть країни «ядра» Євросоюзу – Франція і Німеччина дуже складно виробляють спільну позицію щодо подальших кроків на шляху розвитку процесу європейської інтеграції. Президент Франції Е. Макрон вимушений рахуватись із наближенням дати президентських виборів, які мають відбутись у травні 2022 р. Тому Е. Макрону не вистачає політичної харизми і політичного авторитету, аби стати новим неформальним лідером ЄС. Цю функцію з перемінним успіхом виконувала канцлерка ФРН А. Меркель, але після вересневих 2021 р. виборів до бундестагу вона йде з великої політики. Якою буде позиція нової урядової коаліції, яка після виборів сформується у ФРН, це велике питання. Такою розмитого позицією країн «ядра» ЄС користуються країни «нової» Європи.

Нагадаємо, що поняття «нова» Європа під час підготовки до інтервенції у Іраку навесні 2003 р. ввів тодішній міністр оборони США Д. Рамсфельд. «Новими європейцями» він назвав новобранців НАТО з країн Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), балканські Словенію і Хорватію, балтійські країни Естонію, Латвію, Литву, Болгарію та Румунію. Ці країни послідовно підтримали США. Натомість ФРН і Франція зайняли обережну позицію, за що отримали ярлик «стара» Європа. Між нинішніми «новою» і «старою» Європою зберігається ціннісна прірва. Якщо країни «ядра» Європейського Союзу не виключають подальшого обмеження національного суверенітету на користь наднаціональних органів майбутньої «європейської республіки», то Польща, Чехія та Угорщина не погодили навіть планів приєднання до зони євро, зберігаючи національні грошові одиниці як символ суверенітету. Польща та Угорщина мають вже тривалу історію протистояння з судовою системою ЄС, яка навіть наполягає на запровадженні європейських санкцій проти Варшави та Будапешту за регулярну відмову виконувати настанови європейських органів з ключових політичних та економічних питань. У відповідь польські й угорські політичні еліти не виключають можливості виходу зі складу Європейського Союзу.

Перманентним головним боєм для ЄС залишаються Болгарія та Румунія. Згадані країни є «зразковими» з точки зору корупційного засвоєння капіталів європейських фондів та винятково поверхового засвоєння норм європейського

права щодо верховенства права та демократичного способу вирішення конфліктів. На парламентських виборах у Болгарії 4 квітня 2021 р. 5% прохідний бар'єр подолали п'ять партій: правляча ліберально-консервативна партія «Громадяни за європейський розвиток Болгарії – ГЕРБ», про турецький «Рух за демократичні права», «Є такий народ», «Вставай, геть корупцію», «Демократична Болгарія». Але жодна з них не змогла сформувати новий уряд. У підсумку 11 липня 2021 р. у Болгарії відбулися другі поспіль парламентські вибори, що не додавало внутрішньополітичної стабільності та авторитету країні на міжнародній арені. У тривалому «клінчі» перебувають відносини ЄС з Румунією. Суд Євросоюзу у травні 2021 р. зажадав від Бухаресту забезпечити незалежність судової системи країни. Але навіть загроза європейських санкцій досі не зачистила румунську еліти від корупціонерів.

Наведені факти свідчать, що Євросоюз складно переживає кризові явища. Великі збитки, яких зазнали економіки країн-членів внаслідок пандемії, ніяк не компенсовані і немає перспектив на це. Зокрема, під тиском адміністрації Дж. Байдена ЄС відмовився ратифікувати угоду про створення зони вільної торгівлі з Китаєм. Натомість угода про створення трансатлантичної зони вільної торгівлі між ЄС і США потребує суттєвого доопрацювання, зважаючи на нинішні тенденції глобальної економічної кризи.

Таким чином, на порядку денному конференції щодо майбутнього ЄС намітились суттєві та принципові розбіжності між країнами-членами ЄС щодо цього майбутнього. Попри внутрішньополітичні негаразди, ФРН і Франція, точніше їхні правлячі еліти, вимагають переходу до «європейської республіки» з фактичним скасуванням національного суверенітету на користь наднаціональних органів влади, введенням спільного оподаткування для зони євро, створенням європейської армії. Але ці ідеї викликають алергію у країн «нової» Європи. Їм ближче британська позиція щодо відмови від проекту «Сполучених Штатів Європи» та заміни його проектом спільного європейського ринку. Утім, історія розвитку європейської інтеграції довела, що без політичної надбудови у вигляді наднаціональних органів влади, цей Спільний ринок банально не може працювати. Зокрема, й пандемія показала, що наднаціональні органи влади ЄС були фактично паралізовані, локдаун де-факто скасували «чотири європейські свободи»: свободу руху робочої сили, послуг, товарів і капіталів. Хіба що капітали, як завжди, почувалися добре, перейшовши у цифровий формат. Але конфлікт між спекулятивним фінансовим капіталом і промисловим капіталом ніхто не скасовував не тільки у США, а й у Європейському Союзі.

Зважаючи на характер і глибину існуючих протиріч, скоріше за все, у травні-червні 2022 р. конференція не зможе подати узгоджений проект подальшого розвитку ЄС. Ймовірним компромісом може бути перехід на «аварійний» варіант європейської інтеграції «багатьох швидкостей».

Тобто де-факто Євросоюз диференціюється на зони досягнення різних якостей інтеграційного процесу. «Ядро» каролінгської Європи (Німеччина, Франція, Італія,

країни Бенілюксу) можливо створять щось на кшталт «Європейської республіки». Країни Піренейського півострову (Іспанія, Португалія), скандинавські та балтійські країни (Швеція, Данія, Естонія, Латвія, Литва) тяготитимуть до британсько-американської сфери впливу в Європі. Австрія, країни Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), можливо Словенія та Хорватія можливо створять неформальну «Австро-угорську імперію 2.0». Решта Балкан, включно з Грецією, Кіпром та Мальтою ризикують опинитись у зоні турбулентності. Зважаючи на гіркий досвід порятунку Греції від дефолту у 2008–2020 рр., Європейський Союз має складну дилему щодо розширення на Західні Балкани, адже у такому випадку ризикує отримати ще «шість Грецій»: Албанію, Боснії та Герцеговину, Косово, Сербію, Північну Македонію та Чорногорію. Вони мало того, що бідні, так ще й дуже конфліктні між собою. Тим паче, що НАТО вже має досвід членства ворогуючих між собою Греції і Туреччини, тому ЄС навряд чи доцільного його повторювати.

Невизначеність з подальшою долею проекту європейської інтеграції «заморожує» де-факто процес подальшого розширення Євросоюзу. Надто конфліктна практика поділу субсидій склалась в ЄС, аби долучати до цього процесу нових реципієнтів. Також ускладнюється для України процес гіпотетичного перегляду невігідних для національної економіки положень Угоди про зону вільної торгівлі 2014 р. Звичайно, вікно можливостей може як відкритись і тоді треба буде швидко скористатись з цієї нагоди, так і закритись наглухо. Це вимагає від української дипломатії посилення прогностичної функції у процесі реалізації концепції європейської інтеграції України.

Позиція Європейського Союзу щодо «Асоційованого тріо» Грузії, Молдови, України визначається політичним реалізмом, відсутністю чіткої стратегії щодо чорноморсько-азовсько-каспійського регіону та пошуком тимчасових тактичних рішень існуючих проблем.

Визначальний вплив на розвиток подій мала війна листопада 2020 р. навколо Нагірного Карабаху показала, що Туреччина і Росія намагаються диктувати свої «погоджені компроміси» умови унормування конфліктів на Кавказі. Відразу після активної фази Карабаської війни 2020 р. турецький президент Реджеп Ердоган висунув ініціативу «3+3», тобто Росія, Туреччина та Іран мають вирішувати проблеми Азербайджану, Вірменії та Грузії. У далекому 1997 р., коли вперше мова зайшла про об'єднання «ГУАМ» (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), Баку брав участь у цьому проекті, але після повернення Карабаху Азербайджан дипломатично віддалився від «Асоційованого тріо».

Власні інтереси у регіоні намагаються просувати Велика Британія та США. Британія створила неформальний союз із нинішньою турецькою владою, натомість правлячі у США демократи ближчі до головного подразника Ердогана Феттулаха Гюлена, який перебуває у еміграції в США. Натомість Євросоюз, здається, вичікує, чи утримається Ердоган при владі за результатами виборів в Туреччині, які мають відбутись восени 2023 р. Скоріше за все, США та ЄС більше за Британію зацікавлені в

усуненні Ердогана від влади. Ймовірний варіант силової боротьби за владу у Туреччині може заплутати євроатлантичні карти в регіоні. Туреччина офіційно веде переговори про вступ до ЄС з лютого 2005 р., але не має дати їхнього завершення. У цьому сенсі Євросоюз також не має відповіді на питання, де мають закінчитись кордони об'єднаної Європи: там, де поділяють європейські цінності, або там, де не тільки їх адаптують, а й мають європейський рівень життя. Тим паче, що у другому випадку Швейцарія, Норвегія, Ісландія, зрештою після виходу з ЄС Велика Британія показують, що суверенітет і національний добробут для них важливіший за європейську солідарність та перспективу членства в Європейському Союзі. Зрештою, Ердоган де-факто замінив турецький європейський проект на неоімперський проект. У цьому сенсі країни «старої» Європи сприймають європейські прагнення Грузії, Молдови, України як бажання компенсувати економічні проблеми та збалансувати за допомоги Євросоюзу асиметричні відносини з Росією. Але навіть у цьому питанні всередині ЄС немає консенсусу. Наприкінці своєї політичної кар'єри Ангела Меркель за підтримки президента Франції Емануеля Макрона ініціювали відновлення практики проведення самітів Євросоюз – Росія, які були перервані після анексії Криму у березні 2014 р. Звичайно, ця ініціатива наштовхнулась на опозицію Польщі та країн Балтії, але це не може завадити «творчому» двосторонньому російсько-німецькому та російсько-французькому діалогу.

На такому фоні 19 липня 2021 р. у Батумі зустрілись президенти: Грузії Соломія Зурабішвілі, Молдови Майя Санду, України Володимир Зеленський. Їхнім партнером на переговорах став голова Європейської комісії Шарль Мішель. Кожен учасник переговорів прибув у старовинне грузинське місто з власними інтересами та спільними проблемами. Головна з цих проблем це невизначеність стратегії Європейського Союзу щодо країн так званого «Східного партнерства». Ще 24 червня міністри закордонних справ згаданих країн презентували у Брюсселі спільний проект «Асоційоване тріо», адже Грузія, Молдова та Україна мають угоди про асоціацію з ЄС. За підсумками батумської зустрічі президенти трьох країн підтвердили намір подати заявку на вступ до Євросоюзу. Формально це можна зробити, адже ЄС не є раз і назавжди закритим клубом. Але чинні угоди про асоціацію не передбачають гарантованого права цим країнами стати членами Євросоюзу. Власне замовчування цієї перспективи було умовою підготовки і підписання відповідних угод про асоціацію. Нідерланди за підсумками референдуму проголосували за ратифікацію угоди про асоціацію з Україною на умовах закриття перспективи вступу до Євросоюзу.

Актуальна позиція Євросоюзу щодо «Асоційованого тріо» визначається невпевненістю внутрішньополітичної ситуації в цьому тріо. Осінь 2021 р. може бути політично напруженою для України. Відсутність перспективи замирення ситуації на Донбасі, посилення конфліктного потенціалу по периметру кордонів із Росією та Білорусією, непростий дискурс щодо прав національних меншин із Угорщиною та

Румунією, виклики зростання цін і тарифів максимально ускладнюють прогнозування спроможності влади стабілізувати ситуацію. У свою чергу Росія докладає зусиль, аби внутрішньополітична ситуація в Україні стала максимально напруженою, а зовнішньополітична ізоляція якомога щільнішою.

Непевною виглядає внутрішньополітична ситуація в Грузії. Восени поточного року у Грузії мають відбутися вибори до місцевих органів влади. Минулорічна угода грузинської опозиції та владної партії «Грузинська мрія», яка була досягнута за посередництва Євросоюзу, передбачає можливість проведення позачергових парламентських виборів, якщо правляча партія набере менше 40 відсотків голосів виборців на цих комунальних виборах. У 2020 р. ЄС кредитував Грузію на мільярд євро, компенсуючи втрати економіки від пандемії. Найближчим часом ЄС має намір профінансувати майже на 4 млрд. євро прокладку електричного кабелю від Болгарії та Румунії дном Чорного моря до Грузії. Туреччина залишається головним торговельним партнером Грузії. Свої позиції у Грузії посилює Росія. Грузинський бізнесмен Леван Васадзе створив у травні нову політичну партію «Нація», яка орієнтована на Грузинську православну церкву. Саме вона вважається найбільш проросійської структурою у Грузії. Васадзе орієнтований на не міських виборців, а на грузинську глибинку, де вплив церкви найбільший. Зіткнення 5-6 липня 2021 р. навколо параду ЛГБТ перетворили цю партію на третю політичну силу у країні після «Грузинської мрії» та опозиційного блоку «Сила в єдності». Структура влади в Грузії залишається нестабільною. Але ЄС готовий продовжити грати у гру збереження свого впливу у цій країні.

Більш певною виглядає внутрішньополітична ситуація в Молдові. За результатами парламентських та позачергових парламентських виборів чітку більшість мають молдовські політичні сили, орієнтовані на Європейський Союз. Але Євросоюз не готовий прискорити возз'єднання Молдови і Румунії. Передусім тому, що гіпотетично це ллє воду на російський млин, підтверджуючи тезу про перегляд існуючих кордонів у Європі. Адже не тільки Росія претендує на «нову модуляцію» міждержавних кордонів, а Туреччина зазіхає на перегляд кордонів члена ЄС Кіпру. 20 липня 2021 р. візит до турецької частини Кіпру здійснив турецький президент Реджеп Ердоган. Він наголосив на намірі домагатись від міжнародного співтовариства визнання права кіпрських турків на створення своєї держави на території Північного Кіпру, відторгнутої від грецької частини внаслідок Серпневої війни 1974 року.

Зважаючи на це, фокус уваги Євросоюзу до Чорноморських проблем є ширшим за «Асоційоване тріо». Однак ця увага автоматично не втілюється у чітку політичну стратегію. Європейський Союз не має стратегії врегулювання конфліктів навколо Придністров'я, Абхазії та Південної Осетії. Аналогічна ситуація для Євросоюзу із Кримом та ОРДЛО. Де-факто це означає асиметрично слабшу позицію ЄС на територіях, які Росія вважає своєю сферою впливу. Натомість ЄС говорить про намір прийняти асоційованих членів, розміщених на Західних Балканах. Мова йде про

Боснію та Герцеговину, Сербію, Північну Македонію, Чорногорію, можливо, Косово. Але Сербія і Косово продовженням замороженого конфлікту між собою взаємно блокують перспективу вступу до ЄС. Етнополітичні громади Боснії не мають консенсусу щодо поділу влади та перебувають у миру лише під фактичним протекторатом ЄС. Звернення Чорногорії до ЄС з проханням покрити свій борг Китаю зайвий показує чорногорську економічну вразливість. Тим часом ЄС не вирішив проблему, як компенсувати втрати бюджету ЄС після виходу Великої Британії. Дискусія щодо майбутнього ЄС ускладнюється різним баченням природи правової держави у «старих» країнах-членах ЄС та у Польщі та Угорщині.

Тож відкритою є відповідь на питання, яким буде Європейський Союз за рік або за середньо терміновий період часу? Результати виборів у Німеччині та Франції наразі є не прогнозованими. Новий баланс влади у цих країнах на час написання цієї статті є незрозумілий. Внаслідок цього за нинішніх політичних обставин Євросоюз об'єктивно нездатний виробити навіть середньо термінову стратегію щодо «Асоційованого тріо».

На період 2021–2027 рр. ЄС виділив шістьці країн Західних Балкан майже 14 млрд. євро, що не вирішує їхніх структурних та інституційних проблем. Натомість країни «Асоційованого тріо» залишились на більш скромному бюджеті програми «Східного партнерства» Євросоюзу. Якщо справи сильніші за слова, то такими рішеннями ЄС демонструє своє ставлення до перспективи розширення.

Таким чином, не тільки проблематика якісного стану європейської інтеграції (переходу до «європейської республіки» або «Європи багатьох швидкостей»), а й кількісного збільшення держав-членів Європейського Союзу потребують додаткових зусиль заради знаходження прагматичних працюючих компромісів. Гарантом таких компромісів може бути європейська наднаціональна бюрократія, яка безпосередньо зацікавлена у експансії проекту європейської інтеграції. Не випадково п'ять років європейська бюрократія показово вимотувала Велику Британію на переговорах про умови виходу з ЄС, аби створити прецедент кризового виходу, який не вирішує проблем, котрі стали його причинами. Британський приклад європейська наднаціональна бюрократія використала як запобіжник виникненню бажання виходу з ЄС інших потенційних претендентів, які мотивуються до пошуку прийнятних компромісів в ЄС, а не до ризиків перебування поза межами ЄС. Головними опонентами європейської наднаціональної бюрократії залишаються скептично налаштовані щодо проекту європейської інтеграції популісти. Класик французького постмодернізму Жан Франсуа Ліотард анонсував «кінець політики», який стимулюється політичним примиренням із статус-кво. Вирішення питання про владу зіштовхується та синхронізується із глобальною економічною кризою. Під впливом цієї кризи головним дефіцитом стали кваліфіковані робочі місця, адже занепадають традиційні індустріальні галузі, а нові інформаційні технології не потребують масової робочої сили. Внаслідок цього відбувається стрімка маргіналізація структури суспільства, розмиваються межі між соціальними

прошарками та їхні ціннісні орієнтири. «Безкласові бездільники» стають соціальною піною, яка руйнує соціальну структуру. Критики демократичної політичної культури наголошують, що зменшується політична активність на багатьох національних виборах та особливо на виборах депутатів Європейського парламенту. Політичні партії стають втіленням цієї масштабної соціальної кризи.

«Зникнення» класичного робітничого класу, який був основою лівих соціал-демократичних політичних партій Європи, відсуває лівих на маргінес сучасних політичних процесів. Ситуацією користуються популісти, які перехоплюють на свій бік традиційний електорат лівих партій. Внаслідок цього занепадають великі масові «народні» партії на зразок християнських демократів або соціал-демократів. Під впливом цієї тенденції відбувається перегрупування «центристських» політичних проєктів, проявом чого у Німеччині у 2005–2021 рр. була діяльність «великих коаліцій» (за винятком періоду 2009–2013 рр., коли внаслідок тодішньої політичної кон'юнктури християнські демократи утворили коаліцію з вільними демократами).

Починаючи з нульових років XXI ст. помітною стає тенденція посилення ультраправих популістських партій у країнах членах ЄС. Наприклад, у Бельгії «Влаамський блок» виступає за створення Фландрії, проти мультикультуралізму та толерантності. У Данії ці ідеї відстоює «Датська народна партія». На Кіпрі у червні 2021 р. правлячі консерватори «Демократичного об'єднання» та соціал-демократи «Прогресивної партії трудового народу Кіпру» втратили голоси на користь ультраправих націоналістів з «Національного народного фронту». Як бачимо, ця тенденція проявляється навіть у маленьких за кількістю населення країнах Євросоюзу. Егоїзм і дефіцит знань ускладнює формування задовільного соціального порядку. Наприклад, між старими та новими країнами-членами ЄС спостерігається різне ставлення до феномену корупції. Під корупцією розуміється недотримання представниками влади нормативних стандартів роботи заради отримання незаконної особистої вигоди. Однак у форматі структурних фондів ЄС корупційні практики змусили у середовище правлячих еліт, які розподіляють ці фонди.

Ще одна лінія диференціації проходить у просторі організації суспільної праці. Історична висока заробітна плата в розвинутих країнах Європейського Союзу сформувалась завдяки потужності професійних спілок, які підтримували вищий рівень заробітної плати порівняно з бідними країнами, де був надлишок робочої сили. Однак неоліберальний консенсус часів М. Тетчер зруйнував у Європі реноме і високий статус профспілок та вивів їх за межі владної політичної боротьби. Додатковим інструментом підриву високого рівня заробітної плати у Західній Європі стає перенесення до країн третього світу промислового виробництва, внаслідок чого не тільки послаблюються профспілки, а й втрачаються кваліфіковані робочі місця.

Пандемія також актуалізувала проєкт повернення екологічного економічного проєкту. Вибір на користь «зеленої економіки» стимулює зміну суспільних цінностей та повсякденних практик поведінки людей. До 2050 р. планується перейти на кліматично нейтральну економіку із досягненням проміжних цілей вже до 2030 р. У

випадку реалізації цих цілей неминучим буде зіткнення різних суспільних інтересів як специфічних соціальних результатів, які приносять користь окремим індивідам або соціальним групам. Зелені приходять на заміну класичним лівим. Адже лівий політичний спектр втрачає свій політичний потенціал. Відбувся підрив традиційної соціальної бази лівих партій часів існування класичних індустріальних суспільств.

Пандемія коронавірусу створила кризу легітимації влади як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Зазначена тенденція проявляється в економічній кризі, коли держава та її наднаціональні надбудови у вигляді інститутів Євросоюзу руйнують засади функціонування соціальної держави. Ще одним проявом кризи є порушення адміністративної раціональності, що проявляється у алогічності карантинного «вимкнення» економік та проблем із вакцинацією від коронавірусу. Наслідком вище наведених тенденцій є криза мотивації дій влади і суспільства внаслідок стресового перевантаження конкуруючими цінностями та інтересами. Звичайно, ці тенденції позначаються на роботі конференції щодо майбутнього Європейського Союзу.

Отже, історія європейської інтеграції свідчить, що феномен міждержавної інтеграції ґрунтується не тільки на спільних матеріальних інтересах, а й на співпраці на засадах спільних норм і цінностей. У іншому сенсі європейська інтеграція є результатом взаємного доповнення держав-членів ЄС на основі розподілу праці та підтримки ефективності функціонування наднаціональних інститутів.

Європейський Союз працює на основі багатой європейської традиції, створює її нові форми і значення та піддається їхньому зворотному впливу. Історичні європейські культури характеризуються різноманітністю та можуть трансформуватись завдяки спроможності бути рефлексивними. Спільний доробок європейської інтеграції є своєрідним культурним капіталом у формі знань та ідей, які легітимізують статус і владу. Сучасний Європейський Союз з суто політичної точки зору все більше стає цілісним утворенням. Однак зберігаються соціокультурні межі між англосаксонською та романською Європою, між Північною протестантсько-католицькою та Південною переважно католицькою Європою. У сучасному Європейському Союзі зберігається соціокультурна ціннісна «полярна» вісь Північ-Південь. Тобто Скандинавські країни, які не зазнали прямого впливу античної культури, на відміну, наприклад, від італійців, іспанців, греків, певною мірою французів та німців, досить відчутно відрізняються за своїм менталітетом від Середземноморських країн, які в свою чергу за цим критерієм досить суттєво відрізняються від британців. Не випадково важливим напрямком європейського інтеграційного процесу є формування європейських регіонів, які по суті є еманцією глибинних соціокультурних меж на рівні локальних територіальних об'єднань.

На Південному Сході Європи виділяються Балкани як традиційне перехрестя соціокультурних впливів різних цивілізацій насамперед Європи та Близького Сходу. Внаслідок цього в умовах перехідних історичних періодів тут формуються центри напруги, які вибухаючи на тривалий час перерозподіляють зони впливу між різними

народами, країнами та цивілізаціями. Надто складними залишаються перешкоди на шляху до виконання країнами Західних Балкан політичних, економічних і правових критеріїв набуття членства в ЄС. Албанія, Боснія та Герцеговина, Косово, Сербія, Республіка Північна Македонія мають завершити формування інститутів функціональної та ефективної демократії, конкурентоспроможної ринкової економіки та завершити імплементація норм європейського права до національного законодавства. Також необхідно залишити в історії примари великодержавного шовінізму, який дестабілізує Балкани. Мова йде про відмову від проєктів створення «Великої Албанії», або «Великої Сербії». Тільки у цьому випадку політичну стратегію Євросоюзу щодо країн Західних Балкан можна буде вважати історично успішною. Тільки вступ усіх балканських країн до Європейського Союзу може врятувати Західні Балкани від розбрату і нового кривавого переділу кордонів.

На нашу думку, можна виділити декілька базових сценаріїв завершення роботи конференції: перший – оптимістичний, другий – песимістичний, третій – реалістичний. Зазначені міркування дають підстави вважати, що європейсько-оптимістичний сценарій завершення роботи конференції щодо майбутнього Європейського Союзу, який мав би полягати у прийнятті чітких рекомендацій щодо плану дій з перетворення ЄС на «Європейську республіку» зі скасуванням національного суверенітету є утопічним. Так само малоімовірним є європейсько-скептичний сценарій підсумків зазначеної конференції. Адже британський досвід виходу з Європейського Союзу навіть найбільш зятятим ворогам європейського наднаціонального проєкту показав надто ризикований сценарій виходу. Власне він таким виявився навіть для такої великої держави як Велика Британія, що тоді казати про середні за розмірами економіки і політичного впливу країни-члени ЄС. Тому навіть найбільші європейські скептики скоріше за все пристануть на компромісний варіант європейської інтеграції «багатьох швидкостей», коли до проєкту «Європейська республіка» поєднуюватимуться не просто держави, формально готові до практичної реалізації зазначеного проєкту, а й бажаючі цього. За цих обставин найбільш вірогідним є третій реалістичний сценарій підсумків роботи конференції щодо майбутнього європейської інтеграції. Кожна з 27 нинішніх країн-членів Євросоюзу, так сам як і країни претенденти на вступ, почують «сигнали», які вони очікують та які їх влаштовують. Власне подальша політична боротьба відбуватиметься навколо інтерпретації цих сигналів.

REFERENCES

- Motroshilova N. *Urgen Habermas o krisise Evropeyskogo Souza i ponjatii solidarnosti*. Woprosy istorii. 2013. № 10 [in Russian].
- Guerot U. *Warum Europa eine Republik werden muss*. Bonn, 2017 [in Deutsch].
- Middelaar van L. *Vom Kontinent zur Union. Gegenwart und Geschichte des Vereinigten Europa*. Berlin, 2016 [in Deutsch].
- Parkes R. *Europe after Brexit. One Continent, two Systems*. Retrieved from: <https://www.dgap.org/en/research/publikations/europe-after-brexito> [in English].

- Ther P. Die Außenseiter. Flüchtlinge und Integration im modernen Europa. Berlin, 2017 [in Deutsch].
- Wessels W. Das politische System der Europäischen Union. Wiesbaden, 2008 [in Deutsch].
- Welfens P. BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neue EU. Wiesbaden, 2017 [in Deutsch].
- Winkler H.A. Zerbricht der Westen? Über die gegenwärtige Krise in Europa und Amerika. München, 2017 [in Deutsch].
- Winter M. Das Ende einer Illusion. Europa zwischen Anspruch, Wunsch und Wirklichkeit. München, 2015 [in Deutsch].